

BAĞDATLI RŪHÎ DÎVÂNI'NDA RAKİBE DAİR

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇAĞILDAK*
Yusuf YEŞİLMEN**

Öz: Klasik Türk şiiri aşk etrafında şekillenmiştir. Bu aşkın merkezinde âşık, sevgili ve rakip vardır. Rakip, âşık ile sevgili arasındaki kişiler, onların kavuşmasını engelleyen her şeydir. Rakip, klasik Türk şiirinde kötü adam rolündedir, âdeta bütün kötü özellikleri kendisinde toplamıştır. Beyitlerde her zaman kötü benzetmelerle engel, diken, öteki, düşman, rûsiyah vb. olarak karşımıza çıkar. Rakip, âşığın karşıtları, sevgilinin diğer âşıkları, sevgili ile âşık arasına giren ve âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan her şeydir. Âşığı sevgilinin bulunduğu mekânlardan kovar, fitnecidir, yalan söyler. Aynı zamanda sevgili ile görüşür, sevgiliden itibar görür. Bu durum âşığın eziyet çekmesine sebep olur. Bu yüzden âşık, rakibi hiç sevmez. Hatta bir kurtuluş yolu olarak rakibin ölmesini ister.

Bu çalışma Bağdatlı Rûhî'nin; gazellerinde “rakîb”i hangi yönleriyle ele aldığını ve nelere benzettiğini tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Klasik Türk şiirindeki aşk üçgenini daha iyi anlamak adına Bağdatlı Rûhî'nin gazelleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, rakip ve rakip ile ilgili beyitler tespit edilmiştir. Gazellerde karşımıza çıkan rakip tipi ve rakip sözcüğünün yaygın olarak kullanılan diğer manalarına da değinilmiştir. Rûhî'nin gazellerinde geçen rakibin özellikleri ve rakibin benzetildiği unsurlar hakkında örneklerden hareketle bilgiler verilmiştir. Çoğu beyitte rakibi değişik hayvanlara benzeten Rûhî, bazı beyitlerde ise rakibin vasıflarını anlatmıştır. Şair rakibi genellikle kötü vasıflar ve durumlarla anlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağdatlı Rûhî, rakip, âşık, klasik Türk edebiyatı

CONCERNING THE RIVAL IN THE BAĞDATLI RŪHÎ DÎVÂN

Abstract: Classical Turkish poetry is shaped around love, with the lover, beloved, and rival at its core. The rival symbolizes anything that hinders the union of the lover and beloved. In classical Turkish poetry, the rival plays the role of the villain, embodying all negative qualities. In verses, the rival is consistently portrayed with negative comparisons such as obstacle, thorn, adversary, darkness, etc. The rival encompasses those against the lover, other admirers of the beloved, and anything that interferes with the lover's union with the beloved. The rival expels the lover from places where the beloved is present, sows discord, and speaks lies. Simultaneously, the rival interacts with the beloved, gaining favor. This situation causes the lover great anguish, leading the lover to despise the rival. In fact, the lover may even wish for the rival's demise as a way of salvation.

In this study, the gazels of Bağdatlı Rûhî were thoroughly examined, identifying verses related to the rival. The focus was on the type of rival depicted in the gazels, and the study

ORCID ID : 0000-0002-2943-8706* / 0009-0005-5643-4777**

DOI: DOI : 10.31126/akrajournal.1562296

Geliş Tarihi : 06 Ekim 2024 / 13 Aralık 2024

*Mardin Artuklu Üniversitesi.

**Millî Eğitim Bakanlığı, Öğretmen.

touched upon the evolving meanings of the word rival. Information was provided based on examples regarding the characteristics of the rival in Rûhî's gazels and the elements to which the rival is likened.

Key Words: Bağdatlı Rûhî, rival, lover, classical Turkish literature

Giriş

Divan şiirinde rakip, sevgili ve âşıktan sonra en önemli tiplerden biridir. Sözlük anlamı itibariyle “rakip” aynı sevgiliyi seven iki âşığın birbirlerine karşı durumlarını anlatır (Şentürk, 1995:1). Başka bir tanıma göre ise “rakip” herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri (Develioğlu, 2004:1050) olarak tanımlanır. Rakip, âşık- maşuk ilişkisinde âşık ile yarışan ve ona ortak olmaya çalışan kişidir. Rakip, âşığa sevgili kadar eziyet eder bu nedenle de âşığın nazarında kötü biridir (Pala, 1998:327). Âşık, rakip ile sürekli mücadele hâlinindedir. Rakibin varlığı aşk ilişkisini de güçlendirmektedir. Eğer rakip olmasaydı âşık kolay bir şekilde sevgiliye ulaşabilirdi. Bu şekilde olan bir aşkın da kıymeti olmazdı. Aşk, eğer araya engeller girerse kıymetli olur. Zaten sevgili âşığa ne kadar ızdırap çektirirse âşık o kadar mutlu olur, araya rakip engelinin girmesiyle âşığın bu yolda çektikleri daha da kutsallaşır.

Allah'ın güzel isimlerinden biri olarak da karşımıza çıkan “rakip” sözcüğü; her şeyi gözetleyen, denetleyen, kontrol eden anlamına gelir. Allah'ın her şeyi görüp bildiğini, hiçbir şeyin O'nun bilgisinden ve kontrolünden kaçmadığını ifade eder. Rakip birinin sevdiği, beğendiği biri ile görüşmesine veya bir çeşit istediğini elde etmesine, uygulamasına engel olup kendisi için elde etmeye çalışır; bekçi, koruyan, gözeten; aynı şeyi elde etmek için uğraşan kişiler, bir tür hasım gibi farklı anlamlarda kullanılır. Tasavvufta dünya ve şeytan rakip olarak görülür (Canım, 2018: 95-96). Bu yönüyle rakip, iblis, ehrimen ve dev gibi yaratıklara benzetilmektedir.

Klasik Türk şiirinde sevgili ve âşıktan sonra rakip gelir; ancak onun şahsiyeti müstakil olarak işlenmez sadece âşığın gözünden anlatılır. Rakip âşığın sürekli mücadele etmek zorunda kaldığı bir figür olarak şiirlerde negatif bir şekilde tasvir edilir. Daima kötü, çirkin, zararlı ve yararsız, zalim bir kişidir (Tolasa, 2001: 417). Bir engel olarak âşık ile maşuk arasına girmeye çalışan rakip, Rûhî Dîvânı'nda; ağyar, gayr, müddei, el, düşmen, a'da, 'adû ve rûsiyeh gibi kelimelerle de karşılanmaktadır.

Klasik Türk şiirinde rakip sözcüğünün yerine zaman zaman başkası, başkaları anlamına gelen “gayr” ve özellikle bunun çoğulu olan “ağyar” kelimeleri de kullanılmıştır. Âşık bellidir ve bir tanedir, metni ortaya koyan şairdir. Rakip ise birden çoktur; bundan dolayı âşığın bu noktada sıkıntısı da oldukça fazladır.

Âşık ve sevgili gibi rakip de klasik Türk şiiri geleneğinde belirli bir kalıp içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Rûhî'nin Dîvânı'nda rakip ile ilgili olumsuz benzetmeler oldukça fazladır. Rakip, bazen bir diken bazen de köpek, karga,

çaylak, domuz, eşek gibi hayvanlara benzetilir. Beyitlerde rakip, en çok da köpeğe benzetilir. Sevgilinin mahallesinde dolanır, orayı mesken tutmuştur, kapı eşiğinde bekler. Sevgilinin gözünden düşürmek amacıyla yüzü kara olarak tasvir edilir. Ayrıca beyitlerde rakip kafir, dinsiz olarak da karşımıza çıkar. Böylece rakip olumsuz tüm benzetmelerin yanısıra dinen de ötekileştirilmiştir (Çayıldak, 2022:138). Rakibin varlığı âşık için büyük bir beladır fakat sevgili âşık gibi düşünmez, o rakibe daha yakındır, beraber içki meclisinde otururlar, rakip onun sohbet arkadaşıdır. Sevgili, rakibe iltifatlarda bulunur. Ondan itibar görür. Sevgilinin bu davranışları yüzünden âşık kahrolmaktadır.

Rakip kavramı klasik Türk şiirinde aşkın ve çatışmanın edebî bir aracı olarak kullanılmıştır. Rakip, şairin yani âşığın aşkını, hayal kırıklıklarını, dileklerini ifade etmesinde güçlü bir sembol görevi görür. Rekabet ortamı yaratarak âşığın aşkını artıran, onu her daim canlı tutan kişi rakiptir. Bu bağlamda rakip aşkın dinamiklerini anlamak için önemli bir anahtar niteliğindedir. Bu bakış açısıyla divanların incelenmesi klasik Türk şiirindeki rakip portresinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Klasik Türk şiirinde rakip konusuyla ilgili Abdullah Aydın'ın "Divan Şiirinde Rakip Portresi", Ahmet Atilla Şentürk'ün "Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler", Saadet Karaköse'nin "Eski Türk Edebiyatında Felsefi Açından İnsan Tipleri", Özer Şenödeyici'nin "Oedipus Kompleksi Bağlamında Divan Şiirinde Âşık-Maşuk-Rakip İlişkisine Bakış", "Muhibbi Divanında Rakip", "Zati Divanında Rakip" vb. çok sayıda kitap, tez, makale yayınlanmıştır. Klasik Türk şiirini daha iyi anlamak ve anlatmak için bu tarz çalışmaların yapılması faydalı olacaktır. Bu çalışma ile rakip kavramının anlaşılmasına naçizane katkı sunmak hedeflenmiştir.

Çalışmamızda 16. yüzyıl şairlerinden Bağdatlı Rûhî Dîvânı esas alınmıştır. Şairin Dîvân'ında yer alan 1115 gazel rakip konusu itibarıyla incelenmiştir. Bağdatlı Rûhî Dîvânı Coşkun Ak tarafından 2001 yılında yayımlanmış, çalışmamıza konu olan beyitler adı geçen eserden alınmıştır.¹

1. Bağdatlı Rûhî Hayatı ve Dîvânı

Bağdat doğumlu olan Rûhî'nin kaç yılında doğduğu tam olarak bilinmemektedir. Asıl ismi Osman'dır. Daha sonra kendisine Rûhî'yi mahlas olarak seçmiştir. Bağdat'ta doğup büyüdüğü ve diğer Rûhî mahlaslı şairlerden ayırt edilebilmesi için Bağdatlı Rûhî olarak tanınmıştır. Rûhî'nin eğitim hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Yalnızca Bağdat ve çevresinde eğitim aldığı tahmin edilmektedir. Çok yakın arkadaşı Ahdî'nin tezkiresinde verdiği bilgiye göre Rûhî gezmeyi seven bir kişidir. Gezdiği yerlerde birçok şair ve sanatkârla

1. Ak, Coşkun, Bağdatlı Ruhi Divanı, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2001.

arkadaşlık kurmuştur. Rûhî'nin yaptığı bu seyahatlerinde özellikle İstanbul ve Anadolu şehirleri önemli bir yer tutar. Gezdiği bu şehirlerde umduğunu bulamadığı kaleme aldığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Şiirlerinde, gezdiği yerlerde karşısına çıkan riyakâr insanlardan, rüşvet alan kadılardan, kimseye iyiliği dokunmayan beylerden ve kendi talihinden sık sık şikâyette bulunmuştur. Ömrünün son yıllarını Şam'da geçirmiş, o dönem Şam'da kadılık görevinde bulunan Azmîzâde Hâletî ile birlikte çalışmış ve bu dönemde Şam'da vefat etmiştir. Rûhî vahdet-i vücûd anlayışını benimsemiş, şiirlerinde tasavvufu işleyen kâler, hoş edalı, derviş gönüllü bir şairdir. Esrar Dede tezkiresinde onun Mevlevî olduğunu yazmıştır. Dîvânındaki ifadelerine dayanarak onu Mevlevî, Bektaşî ve Hurûfî sayanlar olmuşsa da bir tarikata intisap ettiği bilinmemektedir. Rûhî'ye göre asıl hüner hayatta "rengîn-edâ" sahibi olabilmektir. Rûhî'nin bilinen tek eseri Türkçe Dîvânı'dır. Dîvânı'nda ikisi manzum mektup olmak üzere 40 kaside, 1115 gazel, 28 rubai, 26 kıt'a 1 terci-i bent, 1 terkib-i bent, 8 tahmis, 2 müssemem, 7 müseddes, 94 tarih, 3 muaşşer, 6 mersiye, 1 muamma ve 2 murabba yer almaktadır (Ak, 2008: 205).

16. yüzyılın önemli şairleri arasında yer alan Bağdatlı Rûhî'nin Dîvân'ı eski harflerle basılmıştır. Ancak Rûhî'ye şöhreti sağlayan eseri Dîvân'ı içerisinde yer alan on yedi bendlik ünlü "Terkib-i bend"idir. Divan şiirinde önemli bir hiciv örneği olan Terkib-i bend daha sonraki dönemlerde birçok şair tarafından tanzir edilmiştir. Bu nazireler arasında en bilineni ve en başarılısı Tanzimat dönemi şairi Ziya Paşa'nın yazmış olduğudur. Şairin gazel ve kasidelerinde rindane ve âşıkane edanın yer aldığı görülür. Nüktedan ve kudretli bir şair olan Rûhî bu özelliklerine karşılık şiirlerinde asla büyüklük taslamamıştır. Mısralarında samimilik, sadelik ve lirizm hâkimdir. Pürüzsüz konuşma diline yakın bir ifadeyle okuyucuya meramını kolayca anlatmış, bilhassa toplumun aksaklıklarını çok iyi tespit etmiş, döneminin kusurlarını, insanların mal mülk hırsını iğneleyici bir üslûpla ortaya koymuştur. Arapça ve Farsçayı şiir yazabilecek derecede bilmesine rağmen dil ve anlatımda sadeliği tercih edip külfetli sözlerden kaçınmıştır. Rûhî, sosyal hayata ve çevresinde yaşanan olaylara karşı duyarlı bir şairdir. Belki de bundan dolayı şiirlerinde söz sanatlarına çok fazla başvurmaz ve yine bundan dolayı şiirlerinde kolay okunabilen sade bir üslup hâkimdir. Dîvânında günlük konuşma dili ile yazılmış mısralar çokça yer almaktadır (Ak, 2008: 205; Mengi, 2016:176).

Şiirlerinde kendisiyle aynı coğrafyada benzer bir hayatı yaşayan hemşehrîsi Fuzûlî'nin etkisi ve ona olan bağlılığı hissedilir. Fuzûlî'nin mektup şeklinde yazdığı Şikâyetnâme adlı eserinde dile getirdiği aksaklıkları Rûhî, gazellerinde ifade eder ve bilhassa "eksilmeye" redifli gazelinde, bağlı olduğu güzel değerlerin artık yok olmaya yüz tuttuğunu ifade ederken bu durumdan duyduğu acıyı

dile getirir. Rûhî'nin ölümsüz eseri hiç şüphesiz terkiib-i bendidir. Onlarca şairin nazire yazdığı terkiib-i bend sahasında eşsiz kabul edilmektedir. Rûhî bu eserinde toplumsal eleştiriyi merkeze alarak, dönemin sosyal, siyasi ve ahlaki bozukluklarını güçlü bir dille ifade eder. Şairin gözlem ve tecrübelerini aktardığı 16. yüzyıl toplumunun aksayan yönlerini göstermesi bakımından değerli bir belge niteliğindedir (Ak, 2008: 206; Kurnaz,1997: 65).

2. Bağdatlı Rûhî Dîvânı'nda Rakip

Klasik Türk şiiri aşk etrafında şekillenir, bu aşkın merkezinde âşık, sevgili ve rakip vardır. Bu üçlü arasındaki ilişki şiirlerde genellikle dramatik ve derin bir anlamla ele alınır. Rakip âşığın en büyük düşmanlarından biridir. O da maşuğa ilgi duyar ve âşıkla sevgili arasında engel oluşturan kişidir. Gazellerinde rakipten söz etmeyen ve rakibin aradan çekilmesini istemeyen şair yok gibidir. Rakip âşığın aşk yolundaki zorluklarını artıran bir unsurdur. Bu nedenle bütün âşıkların ortak isteği rakip engelinin ortadan kalkmasıdır (Battislan, 2016: 257). Batı edebiyatında görülen karı-koca-âşık üçgeni klasik edebiyatta âşık-sevgili-rakip üçlüsü dolaylı yoldan Allah-insan-şeytan (nefis) mazmununu ifade etmektedir (Kutlu, 1990: 275).

Eksik olmaz hîç der-i dildârdan dâyim rakîb

Ölmeyicek olmaduk ve'l-hâsıl ol hârdan halâs (G556/3)

(*Rakip, sevgilinin kapısından hiç eksik olmaz. Velhasıl ölmeyince o dikenden kurtulmak olmaz.*)

Rakîbile gice hem-sohbet oldugun tuyduk

Su 'âle yer komadı nergis-i suhan-güyun (G620/6)

(*Rakip ile gece sohbet arkadaşı olduğunu duyduk. Söz söyleyen nergiz (gözler) soru sormaya gerek bırakmadı. (gözler her şeyi anlattı)*)

Âşığın gözünde rakip sevgiliye kendisinden bir adım daha yakındır. Bu nedenle âşık daima acı çekmektedir. Âşıkların acı çekmesinin sebebi rakibin, sevgiliye kavuşmasından kaynaklanır:

Zevk itmede visâlün ile rûz u şeb rakîb

'Âşıklarun firâkun ile çekmede ta'ab (G64/4)

(*Rakip, gece gündüz sana kavuşmanın keyfini yaşıyor. Âşık ların ise ayrılığın derdiyle sıkıntı çekmektedirler.*)

Sevgiliye çok yakın olan rakip çoğu zaman onunla mecliste de bulunur. Sevgili ile aynı masada oturup beraber şarap içerler. İçtiği şarabın etkisiyle sarhoş olan sevgili, rakibe elini öptürür. Âşık ise sevgili müsaade ederse ayağını bile öpmeye hazır olduğunu söyler:

Mest olup bezmde agyâra dimekden öp elüm

Bize ey şûh icâzet vir ayagun öpelüm (G781/1)

(*Mecliste sarhoş olup, ağyara elini öptürüyorsun. Ey şûh, bize izin verirsen ayağını bile öperiz.*)

Sevgiliyle her zaman her yerde birlikte olan rakip hâliyle geceleri de birlikte olacaktır (Şentürk, 1995: 48). Sevgiliye kavuşmanın mutluluğunu rakip yaşarken elemi de âşık çekmektedir. Bu durum rakibi sevindirir de sevgili ile birlikte olmaktan daha da kıymetlisi ondan ayrı geçirilen anlarda bile onu düşünmektir. Aslında âşık ayrılığın elemi çekerken de rakipten daha kazançlıdır çünkü gönülde taşımak yanında yatmaktan daha kıymetlidir.

*Künc-i mihnetde rakîbâ beni tenhâ sanma
Yâr eger sende yatarsa elemi bende yatur (G167/4)*

(*Ey rakip, eziyet köşesinde beni kimsesiz sanma! Eğer yâr sende yatıyorsa kederi de bende yatıyor.*)

Klasik Türk şiiri geleneğinde âşık-maşuk ilişkisinde sevgiliye düşen görev âşıkların sıkıntidan, acıdan öldürmek, onlara eziyet etmektir. Âşık, aşk yolunda çektiği sıkıntı ve kederden ölmek üzeredir. Ayrılık acısı, aşk derdi ve sevgilin ilgisizliği âşığı ölecek hâle getirir (Batislam, 2016: 79-91). Âşık, ne kadar çaba sarf etse de sevgili onu görmez, görmek istemez lakin her zaman rakibi tercih eder. Bu durum âşığın saatlerce gözyaşı döküp ağlamasına sebep olur:

*Elimüzden ne gelir eşkden öldük Rûhî
Ol cefâ-pîşe rakîbün elin elden salmaz (G517/5)*

(*Ey Rûhî, gözyaşı dökmekten öldük. Elimizden başka ne gelir. O zalim sevgili rakibin elini elinden bırakmaz.*)

Sürekli acı çeken, sevgiliye kavuşmak için türlü sıkıntılara katlanan âşık rakibin bütün hileleri karşısında çaresiz kalmıştır. En sonunda âşık rakibe olan bütün kin ve nefretini gizleyerek, onunla iyi geçinmeye çalışmıştır (Şentürk, 1995: 95).

*Rakîbe çünkü yârun lutfi var üftâdelük 'arz it
Kavî olunca düşmen çâre ey Rûhî mudârâdur (G380/7)*

(*Sevgilin rakibe lutfu var, düşkünlüğünü ona saygı ile sun. Ey Rûhî! düşman güçlü olunca çare onunla iyi geçinmektir.*)

Klasik şiirde âşığın rakiple iyi geçinmeye çalışmasının sebebi, sevgiliye rakip vasıtasıyla yakınlaşabilme isteğidir. Sevgili, rakibe yakın durmakta, onunla daha çok vakit geçirmektedir. Âşık, rakip ile birlikte hareket ederek, sevgiliye ulaşabileceğini düşünür (Şenödeyici, 2012: 87-88).

Âşıkla rakip arasındaki husumet asla bitmez. Âşık rakibin ölümünü görünce ancak rahatlar (Batislam, 2016: 94). Böylece sevgiliye ulaşmadaki engel de ortadan kalkmış olur. Rakibin öldüğü haberini alan âşık, "eğer ki bu haber gerçekse dünyalar bizim oldu" diyerek büyük sevinç yaşar:

Seg rakîbi gitdi dünyâdan didiler dostlar

Gerçek olursa bizüm olurdu dünyâlar yine (G938/4)

(Dostlar, it rakip bu dünyadan göçtü dediler eğer gerçekleşirse dünyalar bizim olurdu.)

2.1. Ağyâr/ Gayr

Sözlükte gayr; ayrı, başka, özge, yabancı, tanıdık olmayan (Uludağ, 2021: 166) ağyar ise gayrlar, başkaları, yabancılar (Devellioğlu, 2004: 24) olarak geçmektedir. Klasik Türk edebiyatındaki aşk üçgeninin önemli unsurudur. Bunlar âşık, maşuk ve sevgilinin diğer âşıkları (ağyar)dır. (Pala, 1998: 18). Gönül ehli biri olmadığı hâlde sevgili katında kendine yer edinmiştir. Sevgiliye daha yakın olması âşığı kahretmekte, âşık kendine haksızlık yapıldığını düşünmektedir:

Ağyâra mihr u Rûhiye kahr eylemekdesin

Ey şûh kim tahammül ider bu cefâlara (G918/5)

(Ağyara (başkalarına) sevgi göstermektesin ve Rûhi'ye de kahr çektirmektesin. Ey işveli sevgili, bu cefalarına kim tahammül edebilir.)

Âşığın evine davetli bir şekilde bile gitmeyen sevgili, ağyarın evine çat-kapı gidip gelmektedir:

Hâne-i 'âşika teklîf ile gelmez cânân

Bî-tekellüf gider ammâ evine ağyârun (G640/4)

(Sevgili, âşığın evine davetli olarak da gitmez ama ağyarın evine davetsiz bir şekilde gider.)

Âşığın karşısında duranlardan biri de gayrdır. Sevgili, âşık yerine bu başkalarını tercih eder. Onların meclislerinde bulunur, onlarla beraber şarap içer. Rûhî ise sevgilinin derdiyle sabah akşam kanlar içindedir:

Lâyık mıdur ki gayr ile sen nûş idüp şarâb

Bîçâre Rûhi kan içre derdünile rûz u şeb (G64/5)

(Lâyık mıdır ki sen başkaları ile şarap içesin, çaresiz Rûhî ise derdinle sabah akşam kan içindedir.)

2.2. 'Adû / Düşmen /A'dâ

Arapça bir kelime olan adû “düşman, bed-hâh, hasım” (Devellioğlu, 2004: 12) âşık ve sevgili arasına giren düşman (Zavotçu, 2018: 46-50) anlamlarına gelmektedir. Divan şiirinde ise âşığın en büyük belalarından biridir. Günlük hayatta yaptığı uygunsuz hareketler yüzünden âşığı bıktırır.

Tahâmmül eyle zulmından 'adûnun çekme gam ey dil

Ki kalmaz böyle elbette gelür bir hâkim-i 'âdil (G741/1)

(Ey gönül, düşmanın yaptığı zulme tahammül et. Üzüntü çekme ki bu böyle kalmaz, elbette bir adaletli hâkim çıkar.)

Âşık, düşmanların (rakiplerin) ona çektirdikleri acıların yanında feleğin merhametsizliğinden, talihinin kötü olmasından da şikâyet eder:

*Felek bî-rahm u tâli ' nâ-müsâ 'id baht kem-şefkat
Adû fırsat esîri yâr ise ahvâldan gâfil (G741/2)*

(*Felek merhametsiz, talih elverişsiz, baht şefkatsiz. Düşman fırsat kollamakta yar ise durumdan habersiz.*)

A'dâ; düşman, hasım (Sami, 2020: 28) düşmanlar (Zavotçu, 2018: 41) anlamındadır. A'dâ, âşık ile maşuk arasına giren kişidir. Bu kişi âşığa düşmanlık gösterir, o aynı zamanda âşığın rakiplerindedir (Uludağ, 2021:166). Düşmanların sevgili ile el ele olması âşık için ölüm gibidir:

*El ele virmiş gelür dildâr ile a'dâ yine
El bir itmişler bizi öldürmege gûyâ yine (G937/1)*

(*Sevgili ile düşman el ele vermiş gelirler. Sanırsın el birliğiyle bizi öldürmeye karar vermişler yine.*)

Düşman; karşıt, rakip, adû, hasım divan edebiyatında kişinin amacına ve âşığın sevgiliye ulaşmasını engeleyen varlık, nesnedir. Âşığın sevgiliye ulaşmasını engeleyen her şey düşmandır (Zavotçu, 2018: 188) Divan şiirinin dünyası dikkate alındığında bu tanımlamaya en uygun geleneksel tip rakip olduğu için genellikle divan şiirinde düşman denildiğinde ilk akla gelen de rakip olmuştur. Yani divan şairinin en önemli düşmanı rakiptir (Batislam, 2016: 279). Düşman rakip, âşığın sevgiliyi görmesine müsaade etmez. Onu âşıktan sakınır:

*Bir zamân ben sakınurdum çeşm-i düşmenden seni
Gayrılar şimdi habûbum sakınur benden seni (G1071/1)*

(*Bir zamanlar düşmanın gözünden ben seni sakınurdım. Sevgilim, şimdi başkala-rı seni benden sakınır.*)

3. Rakibin Özellikleri

Âşık için sevgili ne kadar olumlu vasıflara sahipse, rakip de bir o kadar olumsuzdur. Dev, adû, köpek, hasûd, şeytan, kâfir, şer, akrep, eşek, asker, bedlikâ, yüzü kara, karga, münafık vb. sıfatlarla anılır (Coşkun, 2017: 43). Fitne çıkartarak âşık ile sevgilinin arasını bozar, onları birbirlerinden uzaklaştırır. Sevgilinin gözünden âşığı düşürmek için onu acı sözlerle ayıplar. Sevgiliye yakın olması, onunla buluşması, aynı mecliste bulunması, beraber içmeleri gibi durumlar âşığı kahreder. Sevgilinin kapı eşğinde bekler, ona gözcülük yapar. Varlığı âşık için bir bela, engel teşkil eder. Cahil, işe yaramaz, hırsız ve çirkin yüzlüdür. Kalbi kararmıştır. Kindar biridir aynı zamanda âşığı kıskanır. Bu kadar kötü özelliğine rağmen sevgiliden itibar görür. Rûhî Dîvânı'nda rakip birbirinden farklı olumsuz özelliklerle anlatılmıştır.

3.1. Arabozucu/ Fitneci

Sözlük anlamı; arabozucu, karıştırıcı (Sami, 2020: 326) olan fitne rakibin kötü huylarından biridir. Şairler, rakibin fitneci olmasını mizacının gereği olarak görmektedir (Aydın, 2018: 181). Vazifesi sevgiliyi âşıktan ayırmak olan rakip, tabii ki ona âşığı kötüleyecek, onu âşıktan uzaklaştırmak için çeşitli fitne ve kötü sözler söyleyecektir (Şentürk, 1995: 57). Âşık, sevgili ile barışmak üzereyken araya giren başkaları onların tekrardan birbirlerinden uzaklaşmalarına sebep olur:

*Sulh üzre iken yârile gayr araya girdi
O sulh u salâhun sonı ceng ü cedel oldu (G1046/3)*

(Sevgili ile barışmak üzereyken araya başkaları (ötekiler) girdi. O barışma ve rahatlığın sonu tartışma ve kavga oldu.)

Rakip sevgilinin ve evinin çevresinde pervane olup âşığı sevgiliye yaklaştırmaz, onun hakkında sevgiliye yalan yanlış bilgiler verir (Zavotçu, 2018: 558). Rakibin amacı fitneler çıkartarak âşığı sevgiliden uzaklaştırmaktır:

*Beni ayırmagiçün kûyına gider agyâr
Ne fitneler ideler varı varı seyr eyle (G1018/5)*

(Ağyar, beni ayırmak için sevgilinin mahallesine gidip kim bilir ne fitneler edecek gör-
bak.)

3.2. Âşığı Ayıplar

Ağyar (gayr) olarak nitelenen kişiler âşığın derdini anlayamadıkları için onu rencide eder, horlayıp azarlarlar. Bu yüzden âşığa kötü görünürler (Canım, 2018: 96). Âşığı ayıplayarak sevgilinin gözünden düşürmeye çalışırlar. Beyitlerde ayıplamak "ta'n eylemek" olarak ifade edilir:

*Ne bilür derdümi feryâduma ta'n eylese gayr
Dil-i şûrîde bilür kim ne çeker dünyâda (G947/3)*

(Baskaları derdimi nerden bilsin ki feryadımı ayıplasın. Dünyada kimin ne çektiğini perişan gönüllü 'âşık' olanlar bilir.)

İşi naz olan sevgili, âşığın ağlayıp figan etmesine ağyarın da âşığı ayıplamasına sebep olur:

*Figân u girye terkin urma ey dil gayr ta'nıyla
Mahabbet iktizâsıdur buna cânâne incinmez (G459/2)*

(Ey gönül, başkalarının ayıplamalarıyla inleme ve ağlamalarından vazgeçme. Sevgi için gereklidir bundan sevgili incinmez.)

3.3. Âşığı Kahreder

Sevgili için her şeyi yapmayı göze alan hatta canını bile vermeye hazır olan âşık, onunla bir dakika bile baş başa kalma fırsatı bulamaz ama rakip hiç uğ-

raşmadan, rahatlıkla sevgilinin yanına girip çıkabilmektedir. Âşık da bu durumu kıskanır. Sevgilinin yanında rakibin var olduğu düşüncesi, âşığı her zaman sevgili ile ilgili endişe ve huzursuzluğa sürükler. Bu durum âşığın her zaman sevgiliyi düşünmesini sağlar bu da onun aşkını artırmaktadır (Yıldırım, 2009: 375-388).

Gice agyârı lebün câmina kandurdugunu

Gördüm ey gül kurudu reşkden ammâ kanum (G790/2)

(Ey gül, gece dudağının kadehine ağyârı kandırdığımı gördüm, kıskançlıktan kanım kurudu.)

Görme revâ ki gayrile sen çekesin piyâleler

Yâd-ı lebünle ‘âşıkun içdüğü cümle kan ola (G25/2)

(Bunu bize layık görme, sen başkalarıyla kadehler içersin dudağının yadıyla âşığın içtiği ise hep kan olur.)

3.4. Âşığı Sevgiliden Ayırır /Sevgiliye Yaklaştırmaz

Rakibin bir özelliği de âşığın sevgiliye kavuşmasını engellemek, onu sevgiliden ayırmak ve uzaklaştırmaktır:

Rakîbâ hayr görmez yârı bizden ayıran zîrâ

Hezârân gözi var ol gonca-i handânun ardınca (G941/3)

(Ey rakip, sevgiliyi bizden ayıran hayır görmez çünkü o gülen goncanın ardında binlerce kişinin gözü var.)

Rakip, âşığın sevgilinin yanına yaklaşmasına müsaade etmez. Sevgiliyi âşıktan korumaya çalışmaktadır. Âşık, bu durumdan yakınmaktadır:

Nice yıllar ben sakındum çeşm-i rûşenden seni

Şimdi lâyük mü sakınmak gayrılar benden seni (G1071/2)

(Yıllarca ben seni aşikâr gözden (tüm gözlerden) sakındım, şimdi layık mı başkaları seni benden sakınır.)

3.5. Bekçi

Geceleri mahalle aralarında devriye gezen bekçi, kolluk kuvvetidir. Özellikle geceleri devriye gezip güvenliği sağlamak bekçilerin vazifesidir (Pala, 1998: 38). Klasik Türk şiirinde sevgiliye ulaşmanın önündeki bir engel, aşk yolunda rakibin bir temsilcisi olarak algılanır. Rakibin benzetildiği kişilerden biri olan bekçi, sevgilinin kapı eşiğinde bekler, gözcülüğünü yapar:

Meger ki girdi ‘ases cengine kapunda rakîb

Kulaguma o taraftan bu şeb figân geldi (G1062/6)

(Bu gece o taraftan (sevgilinin mahallesi) kulağıma bağırmalar geldi. Meğer ki rakip senin kapında bekçi olmak için münakaşaya girmiş.)

Âşık sevgilinin etrafında dolanan bu bekçi figüründen rahatsızdır, çünkü o sevgiliye ulaşmayı ya da korumayı kendine görev edinmiştir. Bekçi, sevgiliyi

koruyan, âşık ile sevgili arasındaki iletişimi kısıtlayan kişidir. Bu durum aşkın yasaklı ve zorlu yanını temsil eder. Âşık sevgiliye ulaşmak için bu engeli aşmak zorundadır.

Rakip, İran edebiyatında “gece bekçisi, muhafız asker, sevgilinin gözcüsü” gibi anlamlarda da kullanılmıştır (Şentürk, 1995: 340).

3.6. Bela

Divan şiirinde âşık, belaların en kötüsüne kendisinin uğradığını söyler. Bu belalardan biri rakibin kendisidir. Âşık, rakipten uzak durur. Allah'tan dileği ne kendisinin ne de sevgilinin rakiple hiçbir zaman yüz yüze gelmemesidir:

Sohbet-i gayr belâdur dilerin Hakdan kim

Ne seni göstere agyâra ne agyârı bana (G45/5)

(Başkalarıyla sohbet beladır. Allah'tan dileğim odur ki ne seni ağyara göstereyim ne de ağyârı bana göstereyim.)

Rakibin kovmakla gitmeyen bir bela oluşu, ondan kurtulmanın mümkün olmayışı şairlerin dile getirdiği olumsuz özelliklerdendir (Çayıldak, 2022: 132). Bela olan rakip ölürse ancak âşık kurtuluşa erer:

Yâr katl itdi bu gün agyârı tîg-i kahrile

Hamdülillah olduk ey Rûhî belâlardan halâs (G556/5)

(Ey Rûhî bugün yâr, ağyârı kahr kılıcıyla katletti. Çok şükür sonunda belalardan kurtulduk.)

3.7. Cahil / Nadan

Sözlüklerde nadan; bilmeyen (Naci, 2021: 550) cahil, bilmez, kaba, nobran, terbiyesiz (Sami, 2020: 829) olarak tanımlanır. Divan şairi ise rakibi nadanlıkla suçlar (Pala, 1998:305). Rakip cahildir ve elindekilerin kıymetini bilen biri değildir. Yalnız âşık bu duruma üzülmez çünkü bir şeyin değeri ancak o işin ehli tarafından bilinebilir. Bunun için "Sevgilinin kıymetini âşık, altının kıymetini de ancak sarraf bilebilir." der:

Gam degül agyâr kim mikdâr-ı kadrün bilmese

Sen dür-i pâkı ne bilsün olmayan cevher-şinâs (G529/2)

(Ağyar, kıymetini bilmese gam değil. Cevherin kıymetini kuyumcu olmayan nereden bilir.)

Rakip, toplumda en alt seviyedeki basit ve ilkel insan tipini temsil eder (Karaköse, 2005:125). Sevgilinin sahip olduğu güzellikleri görmediği ve sahip olduğu şeylerin kıymetini bilmediği için âşık tarafından "kör ve cahil" olarak nitelendirilmiştir.

Cahilliğinden ötürü adabı bilmediği için teklifsiz kaba bir şekilde sevgilinin bulunduğu meclise girmeye çalışır. Bu durumda rakip cennete düşmüş köpeğe benzetilir:

Bî-tekellüf gelicek bezme rakîb-i nâdân

Fi'l-mesel cennete düşmüş köpege döndi hemân (G839/1)

(Cahil (görgüsüz) rakip davetsiz bir şekilde meclise geldi. Bilinen bir sözdür; cennete düşmüş köpeğe döndü hemen.)

Cahil olan rakip aynı zamanda şanslı bir kişidir çünkü sevgilinin ona meyli vardır. Âşık, dudaklarının güzelliğini ağyara anlatan sevgiliye ikazlarda bulunarak, "Kırmızı dudaklarını rakibe övmek sana yakışır mı? Cevherin kıymetini toprakla bir edersin" der:

Ne revâ la 'lûni vasf itdüresin agyâra

Kadrini hâke berâber idesin gevherünün (G622/3)

(Ağyara dudaklarının özelliklerini anlattırmayı nasıl uygun görürsün? Cevherin kıymetini toprakla aynı edersin.)

3.8. Cehennemlik

Kâfir olarak nitelenen rakibin ahirette gideceği yer hiç şüphesiz cehennemdir (Aydın, 2018:172). Klasik Türk edebiyatında cennet sevgilinin sarayı, bahçesi, mahallesi, yurdu, onun olduğu her yerdir (Pala, 1998: 84). Cennet olarak görülen sevgilinin mahallesinde rakibin dolaşması âşık tarafından hoş karşılanmaz. Çünkü kötü huylu rakibin yeri cennet olan sevgilinin mahallesi olamaz. Onun yeri olsa olsa cehennemdir:

Ko gelmesün rakîb-i bed-ef 'âl kûyuna

Cennetde neyer ol ki makâmı cahîmdür (G213/5)

(Kötü huylu rakip, bırak mahallene gelmesin. Cennette ne işi var onun makamı cehennemdir.)

3.9. Çerçöp

Ateşe karşı dayanıksız olmasından dolayı rakip, âşık tarafından çerçöp olarak görülür. Bu yüzden ayrılık ateşiyle yanan âşığa yaklaşamaz:

Sanma hicrînle yanan 'uşşaka a'da yaklaşa

Hâr u has ey gonca-i ra'na dayanmaz âteşe (G973/1)

(Ey gül tomurcuğu, ayrılık ateşinle yanan âşıklara düşmanın yaklaşacağını zannetme. Çerçöp ateşe dayanamaz.)

3.10. Çirkin Yüzlü

Klasik şiirde çirkinlikten bahsedildiğinde akla ilk gelen "rakip"tir. Sevgili rakiple her gün her yerde dolaşır, bu durum âşıkların ızdırabını artırır. Bu sebeple âşıklar rakibi istenmeyen çirkin bir varlık olarak anlatmışlar, sosyal açıdan da onu en düşük statüde işlemişlerdir (Şahin, 2020: 873). Yaptığı kötü davranışların sonucu olarak çirkinliği yüzüne de yansımıştır. Bu sebepten dolayı rakibin yüzü âşığa çirkin gözükmektedir fakat sevgili onun gibi düşünmemektedir. Rakibin bu çirkin sıfatına rağmen işveli ve nazlı sevgili ona sevgi ile

yaklaşır. Bu durumdan yakınan âşık, sevgili ile başının belada olduğunu söyler:

Agyâr-ı bed-likâya vefâlar ider yürür

Ol şûh-ı şîve-kârile dâ'im belâdayuz (G500/2)

(Çirkin yüzlü ağyara bağlılık gösterip, yürür. O işveli ile daima beladayız.)

Kâlu Belâ, aşkın başlangıç noktasını ve insanın Alah'a olan ezeli bağlılığını simgeler. Dünya hayatındaki aşk, aslında bu ezeli aşkın bir yansımasıdır ve insanı hakiki aşk olan Allah aşkına götüren bir vesiledir. Şair, bela kelimesini kullanarak hem dünyevi hem de ilahi aşkı iç içe işlemiş gibidir. Bu aşkın hem dünyevi hem de manevi anlamda yüceliğini vurgular.

Yüzünün çirkinliği köpek suratlı olarak nitelendirilen rakip bu sefer hastalanmıştır. Hastalanması âşığı sevindirir ama uzun sürmeden iyileşir:

Rakîb-i seg-sıfat bir nice gün geçmezdi kûyundan

Görinmezdi ölümlü hastadur dirdi bugüngeçmiş (G545/2)

(Köpek sıfatlı rakip, birkaç zamandır mahallenden geçmiyordu. Ölümcül bir hastalığa yakalandığı için görünmüyordu, bugün iyileşmiş.)

3.11. Deccal

Deccal; bir şeyi örtmek, yaldızlamak anlamına gelen *decl* kökünden türemiş olup ilahi dinlerde kıyamet alameti olarak tanımlanan ve olağanüstü güce sahip olduğu söylenen kişi ya da varlığa verilen isimdir (Zavotçu, 2018:167). Divan şiirinde deccal, bir kötülük ve şer kaynağı olarak kullanılır. Deccal istenmeyen kişidir. Bazen rakip bazen düşman olur (Tökel, 2016:270). Aşağıdaki beyitte sevgilinin uzun boyu kıyamete, rakip ise kıyamet ile birlikte gelen Deccal'a benzetilmiştir:

Rakîbi kânde görsem beklerin ol serv-i bâlâyı

Kıyâmetden 'alâmetdür zuhûrı çünkü Deccâlun (G690/4)

(Rakibi nerede görsem o selvi boyluyu da orada ararım, çünkü deccalin ortaya çıkması kıyamet alametidir.)

3.12. Dertsiz

Âşığa göre rakip, dertsiz ve tasasız bir kişidir. Kendisi ise sabah akşam sevgilinin derdiyle üzüntü çekmektedir. Üstelik sevgilinin ağyar ile sohbet dalması âşığın derdini daha da artırmaktadır:

Belâdur 'aşk Yârab kimseye çekdürne ol derdi

Ki cânânı ola agyâr-ı bî-derd ile hem sohbet (G83/7)

(Ya Rab! Aşk beladır, kimseye o derdi çektirme ki cananı dertsiz ağyar ile sohbet arkadaşı olan aşk daha da beladır.)

Dertsiz rakip, genellikle aşkın çilesini, hasretini ve derinliğini yaşamayan, âşık kadar derin duygulara sahip olmayan kimsedir. Rakip âşık gibi derin bir

sevdaya sahip olmadığı için aşkın çilesini de çekmez. Bu sebeple de dertsiz olarak nitelendirilir.

Şair, rakibi mutlu bir kişi olarak görür. Âşıkları kastederek; "Dert gözü yaşlı, kalbi hüznü olanlarda olur" der.

Mesrûrdur hemîşe rakîbun ne derdi var

Dert andadır ki kalbi hazîn ola çeşmi ter (G212/8)

(*Rakip, her zaman mutludur, ne derdi olabilir ki? Dert kalbi hüznü, gözü yaşlı olanlarda olur.*)

3.13. Dev/Dîv/ İblis/ Ehrimen

Klasik Türk şiirinde rakiple ilgili yapılan benzetmeler ve imajlar çoğunlukla geçmişte yaşamış kötülöklere veya kötü yönleriyle meşhur olmuş şahsiyetlere gönderme ve benzetme şeklindedir (Kardaş, 2019:1259). Yüzünün çirkinliğı ve âşıklarda uyandırdığı korku nedeniyle rakip cin veya şeytan anlamında "dîv"e benzetilmiş ve dîv-sîret vasfı onun için sıkça kullanılmıştır (Şentürk,1995: 75). Rakibin şeytana benzetilmesi onu saf dışı bırakma isteğı ve şeytanın iman düşmanı olması nedeniyledir (Batislam, 2016: 260). Rûhî'nin gazellerinde şeytan mazmunu yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte de rakip, hem bir "dev" hem de "iblis" olarak tasvir edilmistir. Âşık yüzünü görmek istemediğı rakip ile sürekli her yerde karşılaşmasından duyduğu memnuniyetsizliğı dile getirmektedir:

Kande varsak buluruz anda rakîb-i dîvi

Ya iner gökden o iblîs çıkar yâ yerden (G852/3)

(*Nereye gitsek orada dev rakibi buluruz. O iblis ya gökten iner ya yerden çıkar.*)

Hız. Süleyman'ın taşı kibrit-i ahmerden olan bir yüzüğü varmış. Efsaneye göre bu mühür Hz. Süleyman'a Tanrı tarafından verilmiştir. Üzerinde Allah'ın ismi yazılı olan bu yüzükle Süleyman cinler, insanlar ve hayvanlar üzerinde mutlak bir kontrol sağlamıştır. Birgün, Süleyman abdesthaneye girerken yüzüğü karısına bırakmış. Yüzüğü almak için fırsat kollayan bir dev, Süleyman'ın suretine girerek yüzüğü karısından almış ve tahta geçmiştir. Bu yüzüğü geri almak için Süleyman türlü sıkıntılar yaşamıştır (Levent, 202: 118). Bu telmihten yola çıkarak şairler değişik imajlarla, yüzük, rakip, dev, Süleyman kelimelerini çeşitli kompozisyonlar içinde kullanırlar (Tökel, 2016: 236).

Yâr elinden güher-i câmi kaçan alsa rakîb

Dîve benzer getüre mihr-i Süleymânı ele (G915/2)

(*Rakip, sevgilinin elinden cevher kadehi kaçırıp alabilir. Çünkü Süleyman'ın mührünü ele geçiren deve benziyor.*)

Klasik Türk şiirinde rakip bazen "dîv" olarak karşımıza çıkar ve peri gibi olan sevgiliyi elde etmeye çalışır. Bunun için bazen büyü de yapar (Pala, 1998:

109). Âşık, sevgiliye “dîv-sîret olarak nitelendirilen rakiple olmaktan ziyade bizimle ol ey peri” diye seslenmektedir:

Çeküp il ta 'nun olmakdan rakîb-i dîv-sîretle

Gelüp olsan bizümle ey perî-ruhsâr olmaz mı (G1080/3)

(*Ey peri yüzlü, elin ayıplamalarını çekip dev suratlı rakiple olmaktansa gelip bizimle olsan olmaz mı.*)

Ehrimen, çoğunlukla Hz Süleyman'ın yüzüğünü çalan dev anlamında kullanılmaktadır ve bu kullanımda Süleyman ve dev kıssasına çeşitli atıflar yapılmaktadır. Ancak burada dikkati çeken konu Ehrimen'le asıl işaret edilenin rakip olmasıdır (Tökel, 2016:128). Bu anlamıyla Ehrimen, klasik Türk edebiyatında kötülük ve şer sembolü bir varlıktır (Canım, 2018: 266). Ondan korkulur. Rakip olarak tasavvur edilen Ehrimen'in meclise gelmesi orada bulunan kişiler için bir korku endişesi yaratır:

Süleymânluk hemân aldurmamakdur hâtem-i cânı

Hazer kıl sâkiyâ bezme rakîb-i Ehrimen geldi (G1063/6)

(*Süleymanlık can mührünü hemen aldurmamaktır. Ey saki! Meclise Ehrimen rakip geldi, korun.*)

3.14. Diken

Klasik Türk şiirinde sevgili güle rakip ise dikene teşbih edilmiştir. Rakip, maşuk ile âşık arasında diken gibidir. Âşık maşuğa yaklaşıncı diken rakip buna engel olur. Gül iyiye ve güzele işaret ederken diken kötü ve çirkin olarak karşımıza çıkar (Çayıldak, 2021: 134). Rûhî'nin Dîvânı'nda rakip için en çok kullanılan benzetme dikendir. Sevgiliye seslenen âşık, aşk yolunda diken olarak gördüğü rakip ile kendisini bir tutmamasını söyler. Rakibin gam ateşinde yanmasını, kendisinin de vuslat suyuna ermesini diler:

Rakîb-i hârile dil-sûzunu bir görme 'aşkunda

Anı gam nârına yandur beni vasla âbına kandur (G152/3)

(*Aşk yolunda dikene benzeyen rakiple gönlü yanarı bir tutma. Rakibi keder ateşinde yak beni de vuslat suyuna kandır.*)

Efsaneye göre Âd'ın oğlu Şedâd cennetin dünyadaki bir kopyasını yaratmak amacıyla İrem bağlarını inşa eder. Meşhur ve güzel bahçe olan İrem Bağı sevgilinin oturduğu mahalle olarak görülür, orası âşığın gözünde cennet gibidir (Onay, 2023: 201). Bu bakımdan âşık, dikene benzeyen ağyarların İrem Bağına layık olmadıklarını söyleyerek sevgiliden onları oradan uzaklaştırmasını ister:

Ser-i kûyında yârun zümre-i agyâra yer yokdur

Tekellüf ber-taraf bâg-ı İremde hâra yer yokdur (G178/1)

(*Sevgilinin mahallesinde ağyar takımına yer yoktur. İrem bağında sıkıntılar bir tarafa dikene de yer yoktur.*)

Gül ve bülbül teması şiirlerde sıkça işlenmiş ve önemli bir yer edinmiştir. Güzelliği ve mükemmelliği temsil eden sevgili gül, ayrılık acısıyla feryâd eden âşık ise bülbül olarak sembolize edilmiştir. Rakip ise sevgilinin yanında durduğu, âşığın yaklaşmasını engellediği ve ona ıztırap verdiği için "diken" olarak bilinir (Şentürk, 1995: 88). Dikenin vücuda batması, yaralaması, kanatması gibi birçok olumsuz özelliği vardır. Bu yüzden diken olarak tasvir edilen rakibin, gonca ağızlı sevgili ile oturup bade içmesi âşığı endişelendirmektedir. Âşık, diken gibi olan rakibin sevgilinin bağırını kanatmasından korkar:

Bâde içmek va 'de eylersin rakîb-i hâr ile

Korkarın ey gonca-fem bir gün arada kan olur (G233/4)

(Diken rakip ile bade içmek için ona söz veriyorsun ama ey gonca ağızlı, korkarım ki bir gün arada kan olur.)

Vâkı ' olmuş hâne-i agyâr kûy-ı yârda

Kande bir gül varise hem-sâye olur ana hâr (G271/3)

(Ağyarın evi sevgilinin mahallesindeymiş. Nerede bir gül varsa diken ona komşu olur.)

"Dikensiz gül olmaz" sözünden hareketle sevgili de ağyarsız olmaz. Dikenin varlığı güle işaretse ağyarın görüldüğü yerlerde gül yanaklı sevgili de elbette olacaktır:

Agyâr-ı hârı görmeğedir iştîyâkımız

Ol gül 'izârdan bize zîrâ haber virür (G301/4)

(Bizim isteğimiz diken gibi olan ağyarı görmektir zira o gül yanaklıdan bize haber verir.)

3.15. Domuz

İslam dininde domuz, haram kabul edilen bir hayvandır. Müslümanlar tarafından pis ve sevimsiz görüldüğünden olmalı ki rakip domuzla benzetilmiştir. Rakibin domuzla benzetildiği beyitlerde domuz ile ilgili atasözü ve deyimlerin kullanıldığı görülmektedir (Şentürk, 1995: 84). Âşık, "İmkansız bir şeyi yapmaya çalışmak anlamına gelen domuzdan kıl koparmak deyimini kullanarak domuzla benzetilen ağyardan ne koparsan kârdır." der:

Zülf-i dildârı al agyarun elinden ey dil

Söylenür ilde meseldür ki tonızdan bir kıl (G731/1)

(Ey gönül, sevgilinin saçlarını ağyarın elinden al. Bilinen bir sözdür söylenir, domuzdan bir kıl koparmak.)

3.16. Düzenbaz/ Hilekâr/ Kalleş

Rakip, sevgilinin arkasından türlü oyunlar çevirdiği için âşık tarafından hileci olarak nitelendirilir. Rakibin hileci, düzenbaz sıfatı beyitlerde "hilesâz, mekkâr ve kallâş" gibi aynı anlamlara gelen sözcüklerle ifade edilmektedir. Çevirdiği dolaplarla sevgiliye sahip olan rakip, âşığın derdini ikiye katlamaktadır:

*‘Aşkun belâsın anda çeker ehl-i derd kim
Agyâr-ı hîle-sâz ola dildâr-ı sâde-dil (G749/2)*

(Saf gönüllü sevgilinin aşkının belasını dert ehli çeker ki aslında bu derdi çekmeyi hakeden hilekar ağyar olmalı.)

Âşık sürekli hasret çeker, gözyaşı döker, fedakârlık yapar ve aşkını her an yüreğinde taşır. Rakip ise dertsiz, aşkı hafife alan, kolayca sevgiliye ulaşmaya çalışan kişidir. Âşık artık bu durumdan rahatsız olur ve asıl dert çekmesi gerekenin rakip olduğunu söyler.

Şâir, "kuyu kazmak" deyimini kullanarak Hazreti Yusuf'un kuyuya atılmasına da telmihte bulunur. Âşık, sevgiliyi uyararak; rakibin hilekâr bir kişiliğe sahip olduğunu, amacı tuzak kurmak olduğunu söyler:

*Kûyı kazmakdadur dirsem rakîb ardunca bakmazsın
Dahi ey Yûsuf-ı sâni sen ol mekkârı bilmezsin (G838/2)*

(Rakip, arkandan kuyunu kazmaktadır dersem bakmazsın. Ey ikinci Yusuf sen o hilekârı bilmezsin.)

İşi, hile ve kalleşlik olan ağyar, sevgilinin saçlarına bağlandığını iddia etmektedir. Şâir, irsâl-ı mesel yoluyla rakip için zor elde edilebilecek şeyleri istemek anlamına gelen "Yüksekten uçar" deyimini kullanarak hayal peşinde olduğunu dile getirir:

*Zülf-i dildâra mukayyed geçinürmiş agyâr
Nice yüksekten uçarlar göre kallâşları (G1092/2)*

(Ağyar, sevgilinin saçlarına bağlı olarak geçinirmiş. Kalleşleri görsen nasıl da yüksekten uçarlar.)

Rakip, sevgilinin saçlarının esiri olduğunu söyler. Âşık ise rakibin sevgiliyi kandırma peşinde olduğunu bildiği için sevgiliye seslenerek: "Hilekâr rakibin ipi eksiktir onu saçlarına as" diye hitapta bulunur:

*Zülfüne agyâr dirmiş kim esîrem hey meded
İpi eksikdür hemân söyletme ol mekkârı as (G555/2)*

(Ağyar, saçlarının esiri olduğunu söyleyip medet istemiş. İpi eksiktir, onu söyletme hemen o düzenbazı as.)

3.17. Ekşi Yüzlü

Rakip, ekşi bir surata sahiptir. Rakibin ekşi yüzü "abûs" sözcüğü ile ifade edilmektedir. Ağyâr, yüzünü sevgilinin ayağına sürmek ister. Âşık, "Yüzünü sevgilinin ayağına sürmek isteyen rakibe bu ekşi surata ancak bu yakıştır." diyerek suratıyla alay eder:

*Agyâr sürmek ister imiş pâyuna yüzün
Hakka bu lutfa yaraşur ol çehre-i ‘abûs (G536/2)*

(Ağyar, ayaklarına yüzünü sürmek istemiş. Doğrusu bu muameleye o ekşi surat yakıştır.)

3.18. Engel

Rakibin görevi sevgili ile âşık arasında engel olmaktır (Batislam, 2016: 258). Rakip, o kadar kötü biridir ki bir kimsenin sevdiği ile görüşmesine veya isteğini elde etmesine engel olup kendisi için elde etmeye çalışır (Çavuşoğlu, 2021: 68). İnsan yaratılışı gereği zor, sıkıntılı durumların olmamasını; olsa bile kendi hayatında bunlarla karşılaşmamayı ister. Arzuladığı hedeflere en kısa yoldan ulaşmayı, bu yolda hiçbir engelin olmamasını diler. Aşk yolunun en önemli engeli olan rakibin varlığı, âşığı üzmektedir. Ona göre en iyisi rakibin olmamasıdır; ancak rakip hatta rakiplerin varlığı da bir gerçektir (Yıldırım, 2009: 375-88). Rakibin varolması âşığın sevgiliye olan hasretinin uzamasına sebep olur.

Ehl-i vefâya dâ'im olur mâni '-i visâl

Agyâr-ı kîne-cûne belâ-yı 'azîmdür (G213/3)

(Vefa ehline daima kavuşma engeli olur. İntikam peşinde olan ağyar büyük bir beladır.)

Klasik şiirde âşık rakip karşısında güçsüzdür, bu mücadelede onun rakibe üstünlük sağlayacak kuvveti yoktur. Âşık, rakip ile maşûkunun ilişkisine müdahale edemez, onları yalnızca izler. Âşığın tek yaptığı rakibin ortadan kalkması için dua etmektir (Şenödeyici, 2012: 83). Âşık, ayrılık acısına katlanabilir, yeterki ağyar engeli olmasın. Böylece büyük bir sıkıntıdan da kurtulmuş olur:

'Âşık belâ-yı fîrkata kâ'ildür agyâr olmasa

Ol 'âşıkundur zevk kim agyârdan âsûdedir (G253/5)

(Âşık, ayrılık belasına razıdır eğer ağyar olmasaydı. O âşığın zevki ağyardan kurtulmaktır.)

3.18. Eşek

Şiirlerde eşek benzetmesi genellikle olumsuz anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. Eşek çoğunlukla cehaleti, inatçılığı, bölnlüğü, idraksizliği, tembelliği ve kaba saba kişiliği ifade etmek için şiirlerde mecazi olarak yer alır (Yıldırım, 2009:378). Her ne kadar rakip eşeğe benziyorsa da yine de sevgilinin lütuflarına mazhar olmaktadır. Şair, "Eşek gibi olan ağyarın rahvan yürümesinden ne çıkar? Sevgilinin kapısında ona eylediği ihsanları gör" diye dert yanmaktadır:

Sevdüğüm yurgaladursa n'ola agyâr-ı harı

Kapusında gör ana eylediği lutfları (G1053/1)

(Eşek rakip, yorgalayarak yürürse buna şaşılmaz? Sevdiğimin kapısında ona ettiği iyilikleri gör.)

Âşık, anlayışsızlığından ötürü bir eşek gibi olan rakibin isminin aşk yolunda hatırlanmayacak kadar lüzumsuz olduğunu dile getirir:

Ne mümkün adun anmak gelmeyendür hâtıra yâdun

Senün de ey rakîb-i har-tabî'at var mıdur adun (G639/1)

(Ey eşek tabiatlı rakip, ne mümkün senin adını hatırlayıp yad etmek. Senin de adın var mıdır?)

Edebiyatta eşekle ilgili birçok hikâyeler anlatılır. Eşeğin sesinin çirkin oluşuda zaman zaman söz konusu edilebilir (Pala, 1998:173). Âşık, rakibin sesini eşek sesine benzeterek onunla alay eder:

Kûy-ı dildârda gayrun ne durur feryâdı

Var ise kendin o har-tab‘ hoş-âvâz sanur (G365/2)

(Sevgilinin mahallesinde başkaları ne diye feryat eder. O eşek tabiatlı eğer varsa kendini güzel sesli zanneder.)

3.19. Hırsız

Rakip, bütün kötü özelliklerinin yanında aynı zamanda menfaatçi ve hırsız bir kişiliğe de sahiptir. Sevgilinin yanına sürekli gidip gelmesi menfaat içindir. Bunun farkında olan âşık ise sevgiliye seslenerek, "Ağyarın çok gelip gitmesine dikkat et, giderken cebinden bir şeyleri çalabilir" diyerek uyarılarda bulunur:

Ugratma çok da yanuna agyârı dostum

Ceyb ü kabânı korkarın ol kîse-bür deler (G290/3)

(Dostum, ağyarı (ötekiyi) yanına fazla yaklaştırma. Korkarım o yankesici cebini ve kabanını deler.)

3.20. İşe Yaramaz

Âşık, rakibin onun aşkını canlandırdığını, güçlendirdiğini çoğunlukla idrak edemez. Yani onun bu noktada yapıcı yönünü fark edemez. Bu nedenle âşığın nezdinde en kötü, en yararsız, en değersiz varlık rakiptir (Yıldırım, 2009:375-388) Âşığın gözünde kötü özelliklere sahip olan rakip aynı zamanda gereksiz, işe yaramaz ve serseri biri olarak da karşımıza çıkar. İşe yaramaz olan ağyar, sevgilinin mahallesinde dilenci gibi başıboş gezmektedir. Âşık, rakibin bir gün sevgiliye zarar vermesinden endişe duyar:

Geçsün gedâ-yı kûyî ko agyâr-ı nâ-bekâr

Bir gün eline etmegin ol bî-emân virür (G154/2)

(Mahallenin dilencisi, işe yaramaz ağyarı bırak geçsin. O, bir gün elinde olmadan korku verir.)

Rakip, sevgilinin mahallesinden ayrılmaz ve orayı kendisine mesken tutmuştur. En sonunda âşık, çareyi bir gün içip sarhoş bir hâlde o, işe yaramaz ağyarı kovalamakta bulur:

Mestâne ugradum bu gice kûy-i dilbere

Agyâr-ı nâ-bekârı kaçurdum sokak sokak (G601/6)

(Bu gece kendimden geçmiş bir durumda sevgilinin mahallesine uğradım. O işe yaramaz ağyarı tam yakalayacakken sokak sokak kaçırdım.)

3.21. Kâfir

Kâfir, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayandır. Kâfir ve dinsiz kelimeleri şiirde gerçek anlamından ziyade rakibin samimiyetsizliğinden ve bazı güzellikleri hoş karşılamamasından kaynaklı benzetme olarak kullanılmaktadır (Kılıç, 2008: 457). Kâfir olarak görülen rakip, âşıkla savaş hâlinde olduğu için onun öldürülmesi gaza olarak görülür. Bu yüzden sevgilinin rakibi öldürmesi hâlinde büyük bir cihad yapmış olduğu söylenir:

*Şemşir-i dest-i kahr ile meydân-ı 'aşkda
Cânâ rakîb-i kâfiri katl it gazâ budur (G314/2)*

(Ey can, aşk meydanında kahr elinin kılıcıyla kafir rakibi katlet. Gaza budur.)

3.22. Kara Kalpli

Rakibin kalbi kara, gönlü siyahtır. Devamlı kötü işlerle uğraştığı için kalbi kararmış, onda iyiden ve iyilikten eser kalmamıştır (Aydın, 2018:191). Beyitlerde rakibin kalbinin karalığı; "siyehdil" ve "tîre dil" olarak ifade edilir. Âşık, kendisini "hâs" yani özel kalbi kararmış olan rakibi de "'âm" olarak yani sıradan, sevmeyi beceremeyen bir kişi olarak görür:

*'Âşıklarunla bahsi rakîb-i siyeh-dilün
Benzer ana ki eyleye hâs ile 'âm bahs (G90/2)*

(Siyah kalpli rakibin âşıklarınla tartışması özel ve sıradan insanların tartışmasına benzer.)

Kalbi kara olan rakibin sevgisi gerçek bir sevgi değildir. Âşık, "O kalbi kararmış rakip senin sabah ışıltısı gibi olan güzelliğinden başkasını talep ederse sevgisinde sadık değildir." der:

*Olursa subh-ı cemâlundan ayruya talebi
Rakîb-i tîre-dilün mihri sâdikâne degül (G754/3)*

(Güzelliğinin sabahından başkasını talep ederse eğer gönlü kararmış rakibin sevgisi gerçek değil.)

Rakibin kalbi kararmıştır. Bu yüzden âşık, kalbi kararmış olan birinin sevgiliye kavuşma hayalini bile kurmasını istemez. "Çünkü, o buna layık değildir." der:

*İstemem agyâr ide fikr-i visal-ı dil-güşâ
Tîre dillerde ne lâyıkdur hayâl-ı dil-güşâ (G29/1)*

(Rakibin gönle ferahlık veren kavuşmayı hayal etmesini istemem. Gönle ferahlık veren hayal karanlık gönüllere layık değildir.)

3.23. Kara Yüzlü

Türkçe'de deyim olarak kullanılan "kara yüzlü" utanç verici bir suç işleyen, yüz kızartıcı durumlarda kullanılır. Rakibin âşığa yönelik uygunsuz ha-

reketlerinden dolayı yüzü kararır. Rakip, gerçekte beyaz tenli olsa da onu sevmeyen ve ondan nefret eden âşığın nazarında daima siyah yüzlü olacaktır (Şentürk, 1995: 44). Beyitlerde kara yüzlü genelde "*rûsiyeh*" olarak geçer. Rakibin siyah yüzlü olarak tasvir edilmesi mecazi anlamdadır. Burada âşığın amacı sevgilinin nazarında rakibin değerini düşürmektir.

Seni bizden rakîb-i rû-siyehdür men' iden dâ'im

Dil-i bîçâreye mihr itmek hep ol belâdandır (G339/3)

(*Seni daima bizden uzaklaştıran o kara yüzlü rakiptir. Çaresiz gönle sevgi göstermemek hep o beladandır.*)

Âşık, sevgilinin ona çektiği eziyet ve sıkıntılarda bile huzur bulur ancak kara yüzlü ağyarın varlığını büyük bir bela olarak görmektedir:

Cevr ü cefâyı yârile gerçi safâdayuz

Agyâr-ı rû-siyâhile ammâ belâdayuz (G500/1)

(*Eziyet ve sıkıntılara rağmen sevgili ile mutluyuz ama kara yüzlü ağyar ile beladayız.*)

3.24. Karga / Çaylak

Sesinin ve ötüşünün çirkinliğinden dolayı rakip kargaya benzetilir. Papağan ise hoş konuşan ve herhangi bir sözü söylemekten çekinmeyen bir kuştur ve âşık için benzetme olarak kullanılır.

Turamaz Rûhi-i gûyâya mükâbil agyâr

İdemez zâg u zagan tûti-i gûyâ ile bahs (G89/5)

(*Ağyar, güzel sözler söyleyen Rûhi'nin karşısında duramaz. Karga ve çaylak, güzel nağmeler söyleyen papağanlasöz münazarasına giremez.*)

3.25. Kindâr

Kindar olan rakip, sevgilinin geçeceği yollarda yalnız başına dolaşmaktadır. Fakat âşık mutludur çünkü gözünün nuru olarak gördüğü sevgili ile bu sefer kendisi baş başa kalmıştır:

Gezermiş reh-güzârında rakîb -i kec-nazar tenhâ

Gönül şâd ol ki kaldı sana ol nûr-ı basar tenhâ (G26/1)

(*Geçtiğin yollarda kötü niyetli kindar rakip yalnız gezermiş, gönlün rahat olsun ki o gözünün nuru sadece sana kaldı.*)

3.26. Kıskaç

Kur'an'da İblis'in Hz. Âdem'i kışkandığı, Kabil'in Habil'i kışkandığı ve kardeşlerinin Hz Yûsuf'u kışkandıkları haber verilir. Kimi hadis-i şeriflerde de kıskançlığın amelleri har cayıcı bir musibet olduğu bildirilmektedir (Gazali, 1980: 56). Rakip, kıskanç bir kişi olduğu için âşığı sevgiliden uzak tutmaya çalışır. Aynı şekilde âşık da ona beddualar ederek keder, dert ve elem çekmesini diler:

*Yâr isterin ki bezmüme her dem kâdem basa
Agyâr-i reşkden gam u derd u elem basa (G964/1)*

(İsterim ki sevgili her zaman meclisime ayak bassın. Kıskanç ağyarın ise keder, dert ve elem bassın.)

3.27. Köpek

Köpek sözcüğü rakip için sıklıkla kullanılan bir benzetmedir. Rûhî'nin gazellerinde köpek genelde Farsçası olan "seg" ya da Türkçesi "it" ve "köpek" bazen de Arapçasının çoğulu olan "kilab" olarak karşımıza çıkar. Rakip de âşık gibi sevgiliye kavuşma arzusundadır, bu yüzden sevgilinin kapı eşliğinde bekleyip ona kavuşmayı hayal eder. Âşık, rakibi köpeğe benzeterek havlayan köpeklere kemik verildiğini hatırlatır. Böylece kavuşmayı hayal eden rakip ancak kemiğe ulaşabilir:

*Gayrûn hemîşe hân-ı visâlundadır gözi
Kapunda yok mı ol ite bir üstühân virür (G154/5)*

(Rakiplerin gözü her zaman kavuşma sofrasındadır, kapında o ite bir kemik yok mudur?)

Köpek ile rakibin münasebeti, köpeğin sahibini koruması, gözlemesi gibi benzerliklerin yanı sıra bir hayli çeşitlidir. Sevgili ceylan gibi olunca, rakip (ötekiler) de bu ceylanı avlamak için tutulan bir av köpeği olur (Tolasa, 2001: 418).

Sevgili melek olunca, melek-köpek inancı tahakkuk eder. Sevgilinin ardına takılması itibariyle rakip, köpek olmaktadır (Tolasa, 2001:418). Âşık, sevgiliye seslenerek "içinde köpek olan eve melekler giremez" hadisine tel-mihte bulunur:

*Gitdügi hâne-i agyâra 'acebdür yârun
Seg olan hâneye girmez bu meseldür ki melek (G633/6)*

(Sevgilinin rakiplerin evine gittiği inanılmaz bir durumdur çünkü bilinen bir sözdür; köpek olan eve melekler giremez.)

3.28. Kötü Sözlü

Rakip, sevgiliye âşık hakkında kötü sözler söyleyerek onları birbirinden uzaklaştırmaya çalışır. Âşık ise sevgiliye kötü sözlü rakibin sözlerini dinlemesini söyler:

*Sana ehl-i vefâdan geç diyü ibrâm iderlerse
Sen uyma sevdüğüm agyâr-ı bed-gûyâ cefâdan geç (G98/2)*

(Sana vefa ehlinden vazgeç diye ricada bulunursa sen kötü sözlü ağyara uyma cefadan geç.)

3.29. Küstah

Sözlükte; hayasız, arsız, edepsiz, saygısız (Devellioğlu, 2004: 358) gibi anlamlara gelen küstah rakibin başka bir özelliğidir. Küstah tavırlarıyla rakip

genellikle sevgiliye layık olmadığı hâlde sevgiliye erişme çabasını sürdürür. Rakibin küstahlığı âşığın aşkının yüceliğini daha da belirginleştirir:

*Sana düşmez rakîbâ olmak ol şûh ile hem-zânû
Egerçi biz dahi küstâhuz ammâ sen inen küstâh (G112/3)*

(Ey rakip, o işveli ile yan yana oturmak sana yakışmaz, eğer biz kabaysak sen daha çok kabasın.)

3.30. Münâfık

Münafık, araya nifak sokan, arabozucu, ikiyüzlü, mürâî; görünüşte Müslüman, gerçekte kâfir ve düşman olan(Zavotçu, 2018: 404) anlamına gelmektedir. Klasik Türk şiirinde münafık, kâfir gibi bazı sözcükler gerçek anlamları dışında şairlerce mecazen farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılıp işlenmiştir. Rakip de sevgiliyi sevmediği hâlde seviyormuş gibi yapar bu yönüyle şair onu münafıka benzetir. Âşığın sevgiliden ricası o diken gibi olan rakibe yüz vermemesidir çünkü kendisi ikiyüzlü bir münafıktır:

*Ruhın geh surh u geh zerd itdügi bî-vechdür şâhum
Rakîb-i hâra yüz virme ikiyüzlü münâfıkdur (G242/4)*

(Şahım, yüzünü bazen kırmızı bazen de sarı eden o yüzüzdür. Dikenli rakibe yüz verme, ikiyüzlü münafıktır.)

Âşık, sevgiliye seslenerek aşk yolunda son derece sadık biri olduğunu dile getirmekte ve rakip gibi münafık olmadığını söylemektedir:

*Bizi agyâr ile bir görme reh-i 'aşkunda
Sâdikuz biz güzelüm öyle münâfık degülüz (G468/3)*

(Bizi aşk yolunda başkalarıyla bir görme. Sadıkız biz güzelim öyle münafık değiliz.)

3.31. Öküz

Rûhî Divanı'nda rakibin benzetildiği hayvanlardan bir tanesi de öküzdür. Beyitlerde Farsçası olan "gâv" ismi kullanılmıştır:

*Şîr-i dilümi salmagiçün gâv rakîbe
Zencîr-i ser-i turra-i tarrârını çözdü (G1076/3)*

(Öküz rakibe gönül aslanımı salmak için gönül çalanın başındaki kıvrık saçının zincirini çözdü.)

3.32. Rüzgâr

Rakibin nefesi, zehirli bir rüzgâra benzetilir. İlkbahar gibi görülen sevgiliye zarar verebilir:

*Dûr ol rakîbden nefesi degmesün sana
Ey nev-bahâr-ı hüsn ki bâd-ı semûmdur (G252/2)*

(Ey güzelliğin ilkbaharı, o rakipten uzak dur ki nefesi sana değmesin. Zehirli bir rüzgâr gibidir.)

3.33. Sersem

Âşığın gözüyle tanıdığımız rakip, bütün kötü özellikleri üzerinde toplamıştır. Kötü rakibin bir başka özelliği de sersem olmasıdır:

*Gelüp gitmekledür bezm-i cihânun resm ü âyîni
Nigâr-i sîm-ten gelsün rakîb-i hîre-ser gitsün (G841/2)*

(Dünya meclisinin usul ve adeti gelip gitmekledir. Gümüş tenli güzel sevgili gelsin, sersem rakip gitsin.)

3.34. Tilki

Rakibin tilkiye benzetilmesi gizli işler çevirmesi, hep içinden bazı şeyleri kurgulaması, açık yürekli olmaması, sinsi oluşuyla ilgili olmalıdır (Kılıç, 2008: 472). Âşık kaplan gibi olunca tilkiye benzetilen rakibin savaş meydanında kaçma ihtimali artar:

*Rezm-gehde görünür a 'dâ-yı rûbâha peleng
Câ-be-câ dâg-ı siyehlerle ten-i 'uryânımız (G498/3)*

(Savaş meydanında yer yer siyah yaralarla çıplak bedenimiz tilki düşmana kaplan görünür.)

3.35. Uğursuz

Rakip tüm bu olumsuz özelliklerinin yanı sıra uğursuz biridir. Beyitte rakibin uğursuzluğu “nahs” kelimesi ile ifade edilmiştir. Âşık, kendisini sevgilinin kapısında uğurlu bir hizmetçi olarak görürken, uğursuz rakibin beğenilip saygı görmesi layık mıdır diye dert yanar:

*Makbûl-ı hazret ola revâ mı rakîb-i nahs
Ben bâb-ı devletünde gulâm-ı sa 'îd olam (G806/4)*

(Ben, senin baht ve saâdet kapında kutlu köle olurken uğursuz rakipredilmeyen saygın biri olsa münasip midir.)

3.36. Uyuz

Uyuz hastalığı bir parazitin neden olduğu kaşıntılı döküntülerle seyreden, bulaşıcı bir deri hastalığıdır. İnsanların yanı sıra kedi ve köpek başta olmak üzere hayvanlarda da sık görülmektedir (Şimşek, 2019: 205-206). Şair uyuz sözcüğünü köpekle birlikte kullanmış, bulaşıcı olan uyuz hastalığı genelde aşısız sokak köpeklerine bulaştığından rakibi de uyuz bir sokak köpeği olarak görmüştür. Hastalık bulaşıcı olduğundan ahu gözlü sevgili hastalığı kapmamak için ondan kaçarak uzak durmaya çalışmaktadır:

*Beni görse rakîb-i segle kûyında kaçır bilmem
Ol âhû-çeşm benden mi kaçır yâ ol uyuzdan mı (G1079/4)*

(Beni köpek rakiple görse mahallesinden kaçıp gider, bilmiyorum o ceylan gözlü benden mi kaçır ya da o uyuzdan 'rakip' mi 'kaçar'.)

3.37. Yalancı

Yalancı bir kişiliğe sahip olan rakip, hem sevgiliye hem de âşığa yalan bilgiler vererek onları birbirinden uzaklaştırmaya çalışır; fakat âşık rakibin söylediği bu yalanların farkındadır:

Binden birisi gerçek ise vây esîre kim

Gördüm rakîb söyledi dün çok yalan bana (G24/3)

(Bin tane konuşmasından bir tanesi bile gerçekse vay esire ki dün gördüm rakip bana çok yalan söyledi.)

Rakibin işi yalan söylemek olduğu için âşık da sürekli sevgiliyi uyararak rakibin söylediği bu yalanlara inanmaması gerektiğini dile getirir:

Mahabbet 'arz idüp mihrün yolında sâdıkam dirse

İnanma sevdiğüm agyâr-ı bed-girdâra kâzibdür (G249/4)

(Sevgisini gösterip aşk yolunda samimiyim derse inanma sevdiğim, kötü karakterli ağyar bir yalancıdır.)

Âşık, sevgili için her şeyi göze alır. Canını bile rahatlıkla verebilir fakat sevgisinde samimi olmayan rakip, sevgili için hiçbir zaman canını tehlikeye atmaz. Âşık, sevgiliyi "eğer rakip senin için canımı verirsem derse de yalancıdır. Sözleri hepsi laftan ibarettir." diye uyarır:

Yoluna cân virürin dirse rakîb aldanma

Lâfdir sözleri vallah benim sultânım (G797/3)

(Rakip, yolunda canımı verirsem derse sakın aldanma. Sözleri laftır vallaha benim sultanım.)

Sonuç

16. yüzyılın önemli divan şairlerinden olan Bağdatlı Rûhî'nin gazellerinde rakip tipi diğer divan şairlerinde olduğu gibi genelde olumsuz özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Rakip; ağyar, gayr, el, âdû, a'dâ, düşmen ve rûsiyeh gibi kavramlarla da ifade edilmiştir. Rakip tipi idealize edilmiş bir tip olduğundan onu, âşığın gözü ile beyitlerde görmekteyiz. Bu yüzden rakip, daha çok olumsuz özellikleri ile işlenir. Rakip, sevgili ile âşık arasına girmeye çalışır, kavuşmalarına engel olur, sevgilinin kapı eşiğinde bekler, sürekli sevgiliyi takip eder, sevgiliden itibar görür. Rakip bu yaptıkları ile âşığın kahrolmasına sebep olur.

Bağdatlı Rûhî Dîvânı'nda rakip tipinin genişçe yer aldığını görüyoruz. Rakip, gazellerde birçok özelliği ile işlenmiştir. Rakip de en az sevgili kadar âşığa eziyet çektiren biridir. Sevgili ile buluşup görüşmesi âşığın üzülmüne sebep olur. Rakibin en çok bulunduğu mekân sevgilinin mahallesidir, rakip âşığın oraya girip çıkmasına müsaade etmez. Onu oradan kovar. Âşığın sevgili

ile kavuşmasına engel teşkil eder, sevgiliden iltifatlar görür. Her zaman sevgilinin yanındadır. Bundan dolayı âşığı çileden çıkartır. Rakibin bir diğer özelliği sevgiliye âşık hakkında yalanlar uydurmaktır. Rakibin bunu yapmaktaki amacı âşığı sevgilinin gözünden düşürmeye çalışmaktır. Fitnecidir, çıkardığı fitneyle âşık ve sevgilinin birbirlerinden uzaklaşmasına sebep olur. Rakip, ikiyüzlüdür, âşık olduğunu iddia eder ama sevgisinde samimi değildir. Yüzü kara olarak tasvir edilir. Sesi kötüdür, sözleri acıdır. Kötü sözleri ile âşığı ayıplar.

Dîvân'da rakip, belirli kişilere de benzetilmiştir. Deccâl'dir. Bazen de sevgilinin kapısında bekleyen bir bekçidir. Rakip, insandan çok hakaret ve kötü benzetmeler sebebiyle hayvana benzetilmektedir. Dîvân'da rakibin en çok benzetildiği hayvan köpektir. Sesinin kötü olması hasebiyle eşek, karga ve çaylaka benzetilir. Bunlar dışında köpek, öküz, ve tilkiye de benzetilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ak, Coşkun (2001), *Bağdatlı Rûhî Dîvânı* 1-2, Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Ak, Coşkun (2008), "Bağdatlı Rûhî", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 35, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, s. 205-206. İstanbul.
- Aydın, Abdullah (2018), *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, Kitabevi Yayınları.
- Batıslam, H. Dilek (2016), *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, Kesit Yayınları.
- Canım, Rıdvan (2018), *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Akıl Fikir Yayınları.
- Serdaroğlu Coşkun, Vildan (2017), *Zâtî'nin Dîvânı'na Göre 16. yüzyılda Sosyal Hayat*, Sedir Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (2021), *Divanlar Arasında*, Kitabevi Yayınları.
- Çayıldak, Özlem (2022), *Klasik Türk Edebiyatında Öteki*. A. Oktay (Ed), "Karşıyakada bir tip: Rakip", s.117-152, Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2004), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- İçel, Hatice (2017), "Bir Yâr Sevdim El Aldı" Türkülerde Rakip Algısı, Türklük Bilimi Araştırmaları, 23(41), 91-108.
- Gazali (1980), *İhyâ-ı Ulûmi'd-Dîn*. (7. Baskı). (A. Arslan, Çev.). Arslan Yayınları.
- Karaköse, Saadet (2005), "Eski Türk Edebiyatı'nda Felsefi Açından İnsan Tipleri". İlmî Araştırmalar, 2(20), 121-138.
- Kardaş, Sedat. (2019), "Divan Şiirinde Kötü Şahsiyetler". Turkish Studies Language and Literature. 14 (3), 1253-1281.
- Kılıç , Zülküf (2008), *Türk Divan Şiirinde Sosyal Eleştiri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Kurnaz, Cemal (1997), *Divan Edebiyatı Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kutlu, Mustafa (1990), "Rakip", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları. C.7, ss. 274- 275.
- Levent, Agah Sırrı (2021), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Mengi, Mine (2016), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Naci, Muallim (2021), *Lügat-i Nâcî*, Ahmet Kartal (haz.). (2. Baskı, s. 550)
- Onay, Ahmet Talat (2023), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*.

- Cemal Kurnaz (haz.). Bilge Kültür Sanat.
- Pala, İskender (1998), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Sami, Şemsettin (2020), *Kâmus-ı Türki*, (1. Baskı, s. 28-326-829)
- Şahin, Kürşat Şamil (2020), “Klasik Türk şiirinde Çirkin ve Çirkinlik”, *Ulakbilge*, 8(51), 869-883.
- Şenödeyici, Özer (2012), “Oedipus Kompleksi Bağlamında Divan Şiirinde Âşık- Maşuk – Rakip İlişisine Bakış”, *Gazi Türkiyat*, 1(11), 79-81.
- Şentürk, Ahmet Atilla (1995), *Klasik Osmanlı Edebiyat Tiplerinde Rakib’e Dair*. Enderun Kitabevi.
- Şimşek, Erhan (2009), “Sık Rastlanan ve Sık Atlanan Hastalık Uyuz: Olgu sunumu”, *Ankara Medical Journal*, 19(1), 205-206.
- Tolasa, Harun (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tökel, Dursun Ali (2016), *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Uludağ, Erdoğan (2021), “Tip ve Kişilikler Açısından Fuzuli Divanı”, *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 28(70), 149-224.
- Yıldırım, Ali (2009), *Lânet Kitabı: Mesihî Divanı'nda Rakibe Yönelik Sövgü ve Beddua*, Emine Gürsoy (Ed.), Naskali, Kitabevi.
- Zavotçu, Gencay (2018), *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*. Umuttepe Yayınları.